

Leveretése következtében az 1848—1849-es forradalom nem oldhatta meg a reá háruló feladatokat. Az abszolutizmus és feudalizmus végérvényes felszámolása, az elnyomott nemzetek felszabadítása, független nemzeti államok megalakítása, a munkásság számára emberhez méltó körülmények biztosítása megoldatlan maradt. Ám a forradalom felszínre hozta, kidomborította, majd pedig korszerűen megfogalmazta ezeket a feladatokat. Ilyenformán az 1848—1849-es forradalom történelmi jelentősége az, hogy előkészítette a talajt a XIX. és XX. század néhány alapvető kérdésének megoldásához.

E tanulmány német nyelven *Die internationale Bedeutung der Revolution des Jahres 1848* címen jelent meg, a Bécsben 1965-ben tartott XII. Nemzetközi Történettudományi Kongresszus alkalmából, a *Rapports I. Grands thèmes* kötetben.

EGYED ÁKOS

A JOBBÁGYFELSZABADÍTÁS KIMONDÁSA 1848-BAN A KOLOZSVÁRI ORSZÁGGYŰLÉSEN

1848. június 6-án Erdély Nagyfejedelemség utolsó rendi országgyűlése a jobbágyfelszabadítás kérdéseit tárgyalta. A mindössze néhány órás tanácskozás nyomán megszületett a forradalom legmaradandóbb eredménye: a többévszázados jobbágyrendszer megszüntetésének törvényes kimondása. A történelmi jelentőségű esemény néhány vonatkozásával foglalkozunk a következőkben.

A történetírás kérdései

A jobbágyfelszabadítás gyökerei messzire visszanyúlnak a történelembe, s következményei az egész polgári átalakulás jellegére kihatottak. Ha ez így van, mivel magyarázható, hogy nemcsak monografikus feldolgozásával adós történetírásunk, de még egy kimondottan ennek a kérdésnek szentelt tanulmányra sem telt az elmúlt egy és negyed században? E kérdés kapcsán nem árt rámutatni arra, hogy a történetírás az 1848-as események közül elsősorban a nemzeti vonatkozásokra figyelmeztet s figyelmez részben még ma is, és emiatt megfélekedezett (megfélekedzik) a szociális jellegű átalakulások kutatásáról: a jobbágyok és zsellérek felszabadításának, a törvény előtti egyenlőségnek, közteherviselésnek a kinyilatkoztatásáról. A történetkutatásnak ehhez a tartózkodásához más

tényezők is hozzájárultak. Nevezetesen az, hogy az erdélyi jobbágyfelszabadítás nemcsak bonyolult, hanem „kényes“ kérdés is. Íme a problémái közül néhány: akadtak történészek, akik a reformercsászár II. József nevéhez kötötték a jobbágyfelszabadítást, egyesek pedig azt állították, hogy Erdélyben a jobbágyviszonyokat az 1854-es császári nyílt parancs szüntette meg. S itt nyomban rá kell mutatnunk: bár az említett vélemények nem tűntek el nyomtalanul, a román marxista történetírás az 1848-as forradalmat tartja a jobbágyfelszabadítás letéteményesének (*Istoria României* IV. București, 1964. 142—143.). Ugyanakkor történetírásunk helyesen mutat rá, hogy a jobbágyfelszabadítás számos gyakorlati kérdésének rendezése még évtizedekig elhúzódott.

Bár a legutóbbi évtizedekben az álláspontok lényegesen közeledtek egymáshoz, az 1848-as jobbágyfelszabadítással kapcsolatban még sok a tennivaló, hiszen a kutatásnak ilyen nyitott kérdésekre kell választ keresnie: önmagát szabadította-e fel a parasztság 1848-ban; mi volt a jelentősége a balázsfalvi román nemzeti gyűlésnek; hogyan értékelendő a Kolozsváron, 1848-ban tartott utolsó erdélyi rendi országgyűlés szerepe e tekintetben? Itt részletesebben az utóbbi kérdésre térünk ki, de természetesen rá kell mutatnunk az előzményekre is.

A forradalom előtti helyzetről

Erdélynek Kővári statisztikája szerint 1847-ben mintegy 2 300 000 lakosa volt. Ebből a kiváltságos nemesi osztályhoz kb. 200 000 személy, a népességnek mintegy nyolc százaléka tartozott. A nemesség nagyobb-részt magyar volt, bár egyes területeken (Fogaras és Kővár-vidéke) a román kispapok száma sem mondható jelentéktelennek. A jobbágyok aránya megközelítette a lakosság 60%-át (Imreh, I.—Csetri, E.: *Stratificarea socială a populației din Transilvania la sfârșitul orînduirii feudale [1867—1921]. Populație și societate* [szerk. Șt. Pascu.] Cluj, 1972. 158. 229.). Ezek túlnyomó része román volt, de a vármegyékben jobbágyi sorban élt a magyar parasztság is, bizonyos területeken (Kalotaszeg, Szilágyság) éppenséggel tömegesen, s a Küküllő, valamint Felső-Fehér megyében legalább 13 szász jobbágyfalu volt. Mintegy félmillióra tehető a városi kézművesek, kereskedők, céhlegények, manufaktúramunkások, határőrkatonák és szabadparasztok száma.

Természetesen Erdély különböző jogállású területein a lakosság foglalkozási, társadalmi megoszlása másként alakult: a megyékben a jobbágyok és zsellérek aránya megközelítette, sőt egyesekben meg is haladta az össznéesség 80 százalékát, a székely székekben ezek a kategóriák a lakosságnak csak mintegy egyharmadát alkották, a román határőrvidékek s az ún. Királyföld népességének döntő többsége szintén szabadparaszt volt.

Erdély gazdasági élete korszakunkban túlnyomórészt agrár jellegű. A mezőgazdaság jelentős üzemformáját a mintegy 200 000 jobbágyi, 57 000 szabadparaszti, határőrkatonai és kispapnemesi gazdaság alkotta. Az igen nagy számú zsellérgazdaságról sem feledkezhetünk meg. A földművelő családok túlnyomó többsége önellátó gazdálkodást űzött. Az áruterelés kibontakozását akadályozta a piac fejletlensége s a közle-

kedési viszonyok elmaradottsága. Néhány földesúri gazdaság mégis rá-
tért — akkori szóval élve — az ésszerű árutermelő gazdálkodás útjára.

Mit jelentett jobbágnak lenni?

Bár a kérdés megválaszolását nehezíti a jobbágyviszonyok rendkívül tarka képe (Erdélyben nem volt ún. úrbérrendezés), annyi azonban így is elmondható, hogy a jobbágycsalád általában belső telket, házat, gazdasági épületeket s külső telket (földet) birtokolt. Gazdaságát egyénileg intézte magántulajdonú felszerelésével. A belső és külső telek a jobbágy családjának használatában maradt mindaddig, amíg az a terheket hordozni tudta; ha erre már nem volt képes, földesura „kihányathatta“. Igaz ugyan, hogy II. József óta a jobbágy is „felmondhatott“, s meghatározott időben esetleg el is hagyhatta földesurát, de a fennálló viszonyokból következően mindössze annyi történt, hogy az elköltöző jobbágy földesurat cserélt, ugyanis gazdasági kiszolgáltatottsága fennmaradt, s így személyi függősége is újraelakult. Ami terheit illeti: a jobbágy a földesúri föld használatáért (*ideiglenes birtoklásáért*) a föld tulajdonosának meghatározott termény-, pénz- és munkajáradékot szolgáltatott (Erdélyben 1848 előtt a jobbágyok és zsellérek évi 9 700 000 kézi, 5 000 000 négyökrös és 3 500 000 kétökrös robotnapot szolgáltak a földesúri gazdaságoknak (Josef Grimm: *Das Urbarialwesen in Siebenbürgen*. Wien, 1864. 23—24.). A feudális jog értelmében a jobbágyot csak földhasználati jog illette meg, de a föld tulajdonjoga nem. A jobbágy helyzetére jellemző volt, hogy rendi viszonyok közt élt, de nem volt „bevett“ rend, s ennek következtében semmiféle politikai joggal nem rendelkezett, holott viselte az adózás terheit.

Mindebből látható, hogy a feudális rendi társadalom egész szerkezetének kellett meginognia ahhoz, hogy a jobbágyság felszabadulásának órája elérkezzen. Ez következett be 1848-ban.

Mit jelentett jobbágytartó nemesnek lenni?

A tulajdonviszonyok feudális rendje a földbirtokos jobbágytartónak ingyenjövedelmet s egy részének nagyúri életformát is biztosított, holott a terhek hordozásában egyáltalában nem, avagy csak kis mértékben osztozott. Így természetesnek tűnik, hogy a többségében konzervatív erdélyi nemesség a végsőkig ragaszkodott előjogainak csorbítatlan fenntartásához. A nyugati példákból okult középnemesség liberális tagjai s egy-két haladó főnemes viszont jól látta, hogy a hűbériség épülete korhadt, javításra szorul. Céljukul tűzték ki tehát a feudális rend reformját, hogy a polgári átalakuláshoz szükséges feltételek megteremtődjenek. Ez a törekvésük azonban — s ezt az 1846—1847-es erdélyi országgyűlés hírhedt úrbéri törvénye bizonyítja — gyakorlati sikert nem hozott.

A jobbágykérdés a forradalom idején

Ha Erdélyben a jobbágyügy rendezése 1848 előtt szükséges, de az adott politikai viszonyok miatt csűrhető-csavarható probléma volt, 1848 tavaszán a polgári demokratikus forradalom első számú kérdése lett. S ezzel csak az erdélyi forradalomnak az európai forradalmakkal való összefüggéseit hangsúlyozzuk; a jobbágyfelszabadítás a német államoktól Havasalföldig mindenhol napirendre került. Európa keleti felében még

erőteljesebb e probléma egyetemes jellege: Petőfiék pesti 12 pontja közül a hetedik s Bálcescuék iszlai kiáltványának 13. pontja ugyanazt a követelést tartalmazza: a jobbágyrendszer megszüntetését.

Mi volt a jobbágyfelszabadítás lényege?

Sok évszázados története során a parasztság első ízben a jobbágyfelszabadítással emelkedett ki a „társadalomalattiság“ állapotából és vált polgári értelemben szabad állapotú osztállyá, tagjai pedig a rendi függőségben élő jobbágyból szabadparaszttá. Ugyanakkor a jobbágy azon a földön, melyet addig művelt, de amely földesúri tulajdonban volt, szabad rendelkezési jogot nyert, tulajdonosa lett, s ezáltal mentesült a különböző szolgáltatások kényszere alól. A jobbágyfelszabadítás harmadik nagyfotosságú kérdése a földesuraknak juttatandó kárpótlás ügye volt. A földesúr kárpótlása az elveszett hűbéri jogokért a feudális társadalmi rendszerek megszűntekor különféle módon történhetett: fizethette maga a jobbágy (ez volt a legterheesebb), magára vállalhatta a kárpótlást az állam, vagy éppenséggel el is maradhatott a kártérítés. Így történt Franciaországban, és nyilvánvalóan a legforradalmibb megoldást képviselte. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy a jobbágyfelszabadítás elsődleges feladata a jobbágy személyi szabadságának biztosítása, és a kötöttségektől mentes földtulajdon megteremtése volt.

Hogyan következett be Erdélyben a mintegy 1 250 000 főt számláló jobbágy- és zsellérsorsban élő román, magyar és német parasztság mentesülése a hűbéri terhek alól?

1848 márciusának második felében Erdélyben gyorsan kialakultak azok a mozgalmi törekvések, amelyek a jobbágyság elseprését, lassú megszüntetését vagy mentegetését célozták. Megkezdődött tehát az erők mérkőzése olyan körülmények közt, amikor a Habsburg-birodalomban forradalom volt, s amikor a magyar országgyűlés Pozsonyban — nem kis részben Kossuth harcának eredményeként, de a parasztlázadás híréből is rettegve — már március 18-án elfogadta Magyarországra vonatkozóan a jobbágyfelszabadítás törvényét. (E törvény értelmében szabadult fel már április hónapban az akkori Bánság, Arad, Bihar, Szatmár és Máramaros megye parasztsága is!)

Úgy tűnt, hogy a „népek tavasza“ készen hozta Erdély számára a jobbágykérdés megoldását. A magyarországi jobbágyfelszabadítás, valamint a március 15-i pesti forradalmi program híre ugyanis gyorsan eljutott Erdélybe, s nem maradhatott hatástalan a parasztság magatartására; a robot megszüntetésének kimondása halaszthatatlannak tűnt.

Valóban, amikor március 20. után az izgatottság egyre fokozódott, s a román, magyar és szász gyűlésezések egymást érték, biztatóan kezdődött a kiútkeresés. Itt elsősorban a marosvásárhelyi eseményekre gondolunk, ahol a királyi táblai kancellisták már 22-én összeültek, hogy megbeszéljék a pesti ifjúság 12 pontját (Bözödi György: *1848 márciusa Marosvásárhelyen*. Korunk, 1958. 3.). Az eseménynek az adott különös jelentőséget, hogy a gyűlésezéseken egyaránt részt vett a román, magyar és szász ifjúság. Akkor s a következő napokon a megbeszélések a jobbágyfelszabadítás, az unió és a román nemzet politikai jogainak az elismerése körül forogtak. Abban már az első tanácskozásokon egyetértettek, hogy a jobbágyság terheinek könnyítésére a kormánynak azonnali intézkedéseket kell foganatosítania, s egyöntetűség volt a jobbágyfelszabadítás szüksé-

gességét illetően is. A *hogyan* kérdésében azonban már nézeteltérések keletkeztek, s benne a tárgyaló felek társadalmi és politikai helyzete nagy súllyal esett a latba. A magyar ifjak közül sokan nemesi származásúak és maguk is jobbágytartók voltak; érthető, hogy számukra a jobbágyfelszabadítás tényétől elválaszthatatlannak tűnt a földesuraknak fizetendő kárpótlás ügye. A román ifjúság nagyobb részét paraszti származású volt, ismerte annak az osztálynak a bajait, amelyből származott, s álláspontja az volt, hogy a jobbágyfelszabadítást kárpótlás nélkül kell végrehajtani, bár kimondottan csak a jobbágyok részéről való kártérítést ellenezte (Victor Cheresesiu: *A Balázsfalvi Nemzeti Gyűlés*. Bukarest, 1967. 184—185.).

Érdemes odafigyelni Kővári visszaemlékezéseire. „A márciusi napok egyik estvéjén — írja Kővári — a magyar s román ifjúság együtt poharazgatott [ti. Marosvásárhelyen], a tömegben egy szikártermetű, vöröslő szakállal körített arcú egyén kísérte a jobbágyosság felszabadítása iránti vitát s végre felkiáltott: örökváltság ingyen vagy halál!” Kővári Avram Iancura céloz, s megjegyzi, hogy e szavak „nem hangzottak el” (*Erdély története 1848—1849-ben*. Pest, 1861. 54.), tehát legenda keletkezett. De ez a legenda a valóság határai között való, hiszen az előbb említett mondat a román értelmiségi ifjúság programját fejezte ki. Ez a román értelmiségi réteg nemzete és saját felemelkedésének lehetőségét a jobbágyfelszabadítás révén megnyerendő parasztság támogatásában látta. Ezért az 1848-as román nemzeti mozgalmak programjában a jobbágykérdés és a nemzeti politikai jogok kivívásának szükségessége együtt szerepel.

Így volt ez a balázsfalvi nemzeti gyűlésen is. Az 1848. május 15—17-e között tartott gyűlésre a románok tízezrei gyűltek össze, s az itt elfogadott program az 1848-as forradalom leglényegesebb kérdéseivel kapcsolatos román álláspontot fejezte ki, s azokat a jogos nemzeti követeléseket tartalmazta, amelyek a román nemzetnek a magyarokkal és szászokkal való teljes egyenjogúságát voltak hivatottak biztosítani. Ezek mellett a balázsfalvi határozat erőteljesen hangsúlyozza, hogy az Erdély sorsát érintő kérdésekben semmiféle szerv döntéseket ne hozzon a román nép megkérdezése nélkül. Sajnos, ezt a kívánságot a nemesi, rendi országgyűlés nem vette tekintetbe. Mint ismeretes, a balázsfalvi határozat harmadik pontja követelte „Az úrbéri viszonyok megszüntetését minden, az úrbéres részéről történhető kárpótlás nélkül, úgyszintén a dézma eltörlését” (*Ellenőr*, 1848. május 23.).

A gyűlés hatására a következő hetekben az erdélyi parasztság újabb tömegei tagadták meg a robotot. (Mint ismeretes, a robotmegtagadások a forradalom hatására már április hónapban megkezdődtek.) Mivel a szolgálatot a jobbágyok akkor hagyták abba, amikor Erdélyben még nem hatálytalanította semmilyen törvény az addigi állapotokat, leszögezhetjük: 1848 tavaszán de facto az erdélyi jobbágyosság nagy része felszabadította önmagát. Felesleges magyarázni, hogy ez történelmi jelentőségű tett volt. Mégis felvetődik a kérdés: az önfelszabadítás kivívhatta-e a jobbágyrendszer felszámolását? Úgy véljük, hogy a *balázsfalvi határozatok és a parasztság robotmegtagadása a jobbágyfelszabadítás fontos láncszemét alkották, de nem jelentették a teljes jobbágyfelszabadítást* s a feudalizmus eltörlését. Ugyanis a jobbágyosság nemcsak társadalmi képződmény, de mint ilyen, egyben bonyolult jogi konstrukció is volt,

tehát a jogi felszabadulásnak is be kellett következnie. Ezt bizonyítja az európai történelem alakulása a francia forradalomtól a XIX. század végéig.

Nos, az erdélyi jobbágyság jogi felszabadítását kimondó törvény a kolozsvári országgyűlésen született meg 1848. június 6-án.

A jobbágyfelszabadítás kimondása

Bár az erdélyi liberális és konzervatív pártok közösen tartott gyűlése már március 20-án elhatározta, hogy kérni fogja az erdélyi országgyűlés összehívását — ezt március 21-én Kolozsvár városi tanácsa is kinyilvánította —, az országgyűlés tényleges megnyitásáig több mint két hónapnak kellett eltelnie. Túlságosan hosszú idő ez forradalmi körülmények közt, s Erdélyben kétszeresen az volt. Itt az események ugyanis egyre félelmetesebb fordulatot kezdtek venni a belháború irányában.

A helyzet súlyosságát sokan látták. Amikor Wesselényi Miklós, a jobbágyfelszabadítás régi és őszinte híve arról értesült, hogy az erdélyi birtokos nemesség konzervatív tagjainak egy része őszire vagy éppenséggel a következő év tavaszára akarja elhalasztani a robot megszüntetését, felhívással fordult az erdélyiekhez. A kérdés csak az — fejtette ki —, hogy a birtokos nemesség szabadítja-e fel a jobbágyot, vagy az szabadítja fel magát; vagy pedig a kormány hajtja végre. Ha a parasztság maga teszi, súlyos következményei lehetnek, ha a birtokos nemesség kívár, a kormány lesz kénytelen életbe léptetni a jobbágyfelszabadítást, s ebben az esetben a parasztság úrgyűlölete csak fokozódik (Trócsányi Zolt.: *Wesselényi Miklós*. Budapest, 1965. 527.).

A feszültség növekedésének forrásait észlelték egyes törvényhatóságok is, s ezért sürgették az országgyűlés összehívását és a jobbágykérdés megoldását. Április első napjaiban Kolozs megye, 11—12-én Háromszék, 12-én Hunyad megye közgyűlése követelte az országgyűlés megtartását, hogy azon „az úrbéri viszonyok kárpótlás mellett megszüntessenek“ (Állami Levéltár, Kolozsvár; Udvarhelyszék levéltára, 686/1848). Hasonló értelemben határozott a többi törvényhatóság is.

A haladó magyar közvélemény sürgető (és aggódó) hangját tolmácsolta Kővári lapja, az *Ellenőr*. Május 30-án, tehát egy nappal az országgyűlés megnyitása után, írta a következőket: „[ki kell mondani] a jobbágyok megnyugtatóra a közös teherviselést, végre az úrbéri szolgálatnak megszüntetését, mégpedig *rögtöni megszüntetését*. Mert hiába illudáljuk magunkat, e tárgyban a praxis kineveti a teóriát. Habár azt találná is mondani Erdély, hogy az úrbéri szolgálatok például csak f. év november 1-én (sic!) szűnendének meg, nincs kétség, hogy lennének vidékek, melyben a törvényt anticipálnák, s mit csinálnának ekkor? Capacitálnának? De ha a nép nem hajt a kapacitációra? Erőt használnának? Urak! Most éljük azon pillanatot, amelyben az erőt nem polgártársaink, hanem közös ellenségünk ellen kell használnunk.“ (Az én kiemeléseim — E.Á.)

A liberális nemesség vezetői s a haladó polgárosuló közvélemény őszintén akarta a jobbágyok felszabadítását azért is, mert remélte, hogy így létrejöhetnek a békés polgári átalakulás feltételei, s azért is, mert a forradalomban a parasztság támogatását vagy legalább semlegességét

biztosítani szeretne volna. Wesselényi, Kemény Dénes és mások megnyilatkozásai efelől nem hagynak kétséget. Persze, mindezt úgy szeretnék volna elérni, hogy politikai jogaikból annyi kiváltságot megőrizzenek, amennyi elégségesnek látszott a politikai hegemonia további biztosítására.

Ezt a törekvésüket bizonyos értelemben már az a tény is mutatta, hogy 1848. május 29-én az erdélyi országgyűlés lényegében ugyanolyan rendi összetételben ült össze, mint amely 1846—1847-ben a hírhedt úrbéri törvényt megszavazta. Sőt, a forradalom nagy kárára a parasztság képviselői és a román nemzet küldöttei hiányoztak a tanácskozásokról, bár a 40. (más adatok szerint 100) tagú balászfalvi küldöttség ott tartózkodott és tárgyalásokat folytatott a magyar vezető egyéniségekkel. Mégis nagy hiba volna nem látni azokat a különbségeket, amelyek a korábbi viszonyokhoz mérten 1848-ban bekövetkeztek; a konzervatív többség, még ha meg is őrizte számszerű túlsúlyát, a politikában háttérbe szorult, s a liberális szárny vezető szerephez jutott. Ezt egyébként már a május 26-án megválasztott „Indítványozó Bizottmány” összetétele is mutatta. Benne Wesselényi Miklós mellett részt vett Id. Bethlen János, Kemény Dénes, Berde Mózes, Szász Károly és még néhányan, mindnyájan liberálisok, s majdnem mindnyájan a régi ellenzék tagjai. Az úrbéri törvény tervezetének kidolgozása tehát a liberális nemesség nevéhez fűződik. A történelem sajátos játékát kell abban látnunk, hogy itt, mint Kelet-Európában máshol is, a jobbagyartó nemességnek kellett a feudalizmus halálos ítéletét törvényileg kimondania. Természetesen ennek megvoltak a súlyos negatív következményei is.

Az erdélyi országgyűlés szervezetét illetően megemlíjtük, hogy annak nem volt alsó-, illetve felsőháza. A döntéseket az ún. nemzeti gyűléseken készítették elő, a nemzeti gyűléseket pedig nemzetenként (*nációnként*) tartották. Miután itt a dolgokat megtárgyalták, azok az általános ülés elé kerültek.

A szóban forgó jobbagyfelszabadító törvény is hasonló utat járt meg. Ugyanis június 6-án délelőtt (a magyarok és székelyek) nemzeti gyűlése tárgyalta, s mivel jónak találta azt a „szerkezetet”, melyet az „Indítványozó Bizottmány” dolgozott ki, még aznap az országos ülés elé került.

A június 6-án délután tartott országos ülésen Wesselényi Miklós terjesztette elő a „szerkezetet”. Szépen megkonstruált szónoklattal méltatta az eseményt. Az emberség és másfél millió lakos ügyében emel szót — mondta; azokért, akik eddig csak dolgoztak, s ezáltal lehetővé tették a nemeseknek, hogy kényelemben éljenek. Akiiket a nagy ügy részvételétől nem hat, annak a szabadság, egyenlőség, testvériség hármasság jelszava csupa üres frázis. Neki jutott a szerencse, hogy kimondhassa a nagy áldozatot: *ne legyen tovább pór nép, hanem legyenek szabad polgárok*. Legyenek törvény előtt mindnyájan egyenlők, legyenek a közös jog és elkötelezettség szerint testvérek. Az áldozatnak kül- és bel-becse csak akkor lesz, ha lelkesedés nyomása alatt teszik. Kéri, fogadják el indítványát a robot és dézsma eltörléséről. A teremben mindenki felállt, s ezzel a tervezet elfogadása mellett szavazott. (*Ellenőr*, 1848. június 9.)

A nap hangulatát és eseményeit Pálfi Sándor írnok az udvarhelyszéki követek nevében írta le „Polgártársainak”. Június 6.: „a szabadság

s jogegyenlőség megtestesülésének napja... Tegnap lón kimondva országosan az úrbériség megszüntetése. Délelőtt nemzeti gyűlésben a bizottmányi szerkezet előzetes vita alá jött. Ez alkalommal lehet látni arcokat, bágyadt, sápadt, de mégis elhatározott vonásokkal — mint midőn fájdalmas foghúzásunk van, s emiatt izzadunk, vonaglunk, csúrjuk-csavarjuk magunkat... Végre aztán mégiscsak leülünk a sajtó foghúzásra.

Délután 5 óraker teljes országos ülés tartatott tömérdek hallgatóság és hölgyek jelenlétében. Wesselényi Miklós emelte fel először dörögő érc hangját. Síri csend fogta el a termet, míg milliók boldogulását elvül kitűzvé, indítványozá, hogy a kénytelenség óráját be nem várva a kiváltságos osztály vigyen áldozatot a haza oltárára [...] legyen kimondva: robot és dézsma nincsen többé! És e szöveget ezer meg ezer hang, maguk az öreg gyűlési tagok mindnyájan visszhangoztatták.“ (Udvarhelyszék levéltára, Politikai iratok 1052/1848.)

Ezután az erdélyi országgyűlés, ismét az események mögött kullogva, a robot és dézsma megszüntetésének határnapjául 1848. június 18-át, a szabadság, egyenlőség, testvériség vasárnapját jelölte meg. A küzdelem még ekkor sem ért véget. Voltak, akik azt kérték, hogy az országgyűlés döntését rögtön hozzák a lakosság tudomására. Gróf Teleki József kormányzó, aki tudós, művelt, de konzervatív ember volt, ellenvéleményét jelentette be, mondván, hogy mindaddig, amíg a király nem szentesíti, az országgyűlés végzését kihirdetni nem lehet. Heves szóváltás keletkezett, végül is a kormányzó engedni volt kénytelen. Június 7-én futárok vitték szét a törvényhatóságokhoz a IV. törvénycikk szövegét s a magyarzó leiratot. Ugyancsak 7-én indultak a követek a törvénytervezettel Bécsbe a császárhoz és Pestre a nádorhoz. A falvakon június 18-át megelőzően a legnépszerűbb értelmiségiek hirdették ki a már szentesített IV. törvénycikket a jobbágyság felszabadításáról.

A IV. törvénycikk

A IV. törvénycikk bevezetője leszögezi: „Az úrbériségeken (colonicaturákon) eddig feküdt úri szolgálat (robot), dézsma és pénzbeli fizetések e törvény által eltöröltetnek“ (*Corpus Juris Hungarici. 1836—1868. évi törvénycikkek.* Budapest, 1896. 265—266.). A következőkben a törvénycikk a földesuraknak az állam részéről történő kármentesítésével s a tulajdonjog kérdésével foglalkozik. A 4. paragrafus szerint az eddigi jobbágyok és zsellérek azon földek használatában, amelyek a törvény kimondásakor kezükön voltak, bíróság közbejötté nélkül nem fognak „háborgattatni“. Vitás ügyekben a bíróságok döntenek majd. E törvénycikk értelmében az erdélyi volt jobbágyok tulajdonába került az a föld, amelyért eddig robotot tettek.

A jobbágyfelszabadítással nagymértékben csökkent a nemesség földvagyona, s a már eddig is létezett szabad paraszti földtulajdon tovább növekedett. Ennek a ténynek Erdélyben külön jelentőséget kölcsönzött az, hogy az évszázados magyar földesúr—román jobbágy ellentét átadott a történelemnek. 1848-ban Erdélyben egy új parasztosztály született: az eddig függőségben élő jobbágyok és zsellérek helyét elfoglalta a szabadparasztság.

Az 1848. június 18-án Erdély-szerte életbe lépett törvény tehát megszüntette a hűbéri viszonyokat (George Barițiu: *Părți alese din istoria Transilvaniei* II. Sibiu, 1890. 668.; *Gazeta Transilvaniei*, 1862. április 14.), megteremtette a polgári földbirtoktulajdont s a szabad munkaerő piacát. Mindezek révén elindította a sokkal gyorsabb polgári átalakulást.

A jobbágytörvény azonban tükrözte a törvényalkotó nemesi osztály korlátait. Túl azon, hogy saját nagylelkűsége eredményének szerette volna feltüntetni, ami nem felel meg a valóságnak, legsúlyosabb fogyatékosága az volt, hogy a felszabadítást nem terjesztette ki az egész parasztságra. Felmentette a függőség alól a közjogi természetű úrbéres jobbágyokat, de továbbra is függőségben hagyta a magánjogi természetű szerződéses jobbágyokat és zselléreket, a székely örökségeken települt jobbágyokat s a majorsági zsellérek különféle kategóriáit. Amikor a törvény ezeket a rétegeket nem részesítette a jobbágyfelszabadítás előnyeiben, tulajdonképpen elválasztotta a földtulajdontól; a volt jobbágytartó osztály tulajdonában hagyta meg a föld jelentős részét. Nyilvánvaló tehát, hogy a kapitalista földbirtokstruktúrába a feudális birtokviszonyok számos elemét átmentették.

Tegyük fel még egyszer a kérdést: hogyan szabadultak fel 1848-ban a román, magyar, szász jobbágyok és zsellérek?

Az eddigiekben azt próbáltuk bebizonyítani, hogy olyan folyamatról van szó, amelyben az események egymással szoros kapcsolatban alakultak úgy, ahogyan alakultak. A forradalom révén teremtett feltételek közt 1848 tavaszán megtörtént a parasztság nagy részének önfelszabadítása, s ehhez hozzájárult a balázsfalvi nemzeti gyűlés. További lépés, jogi szempontból döntő lépés volt az Erdély Nagyfejedelemség országgyűlésének jobbágyfelszabadító törvénye. Ez az erdélyi magyar szabadelvű nemesség elgondolásai szerint ment végbe, de az események hatása alatt ez a liberális nemesség tovább ment annál, mint amire azelőtt bármikor hajlandó lett volna. A nemesség végül is elvégezte azt a bizonyos „foghúzást“, amiről a fiatal követi titkár írt. De a beteg önmagán hajtotta végre a műtétet, s bizony ez egyáltalán nem vált az „operáció“ előnyére; az erdélyi jobbágyfelszabadítás továbbfejlesztésre várt. Erre azonban a forradalom alatt nem kerülhetett sor, s pozitív irányú elvi továbbfejlesztésére a forradalom leverése után Erdélyben berendezkedő Habsburg-önkényuralom nem volt hajlandó. A jobbágyfelszabadítás számos gyakorlati kérdését az 1854-es császári nyílt parancs rendezte, s az utolsó zsellérrétegnek (udvartelkiek) a felszabadításáról csak 1896-ban hoztak törvényt.

Nem kétséges, hogy az 1848-as jobbágyfelszabadítás a társadalmi fejlődés legnagyobb akadályát háritotta el. De számos feudális maradványt megtartott, s így nem jelenthetett végleges megoldást. További két földreformnak kellett bekövetkeznie — 1921—1923-ban és 1945-ben —, hogy a fejlődés a hűbéri társadalmi rendszer összes elemeit eltüntesse. A második, az 1945-ös reform ugyanakkor mai történelmünk felé is utat nyitott.